Адыгэбзэм и сурэтщ адыгэ анэр

Къалэм Iэпхъуэжа ди къуажэгъу унагъуэм, адэжь лъапсэри хэдгъэкIуэдэжынкъым, жаIэри, зэманым екIу унэ щаухуат. Гъэмахуэ зыгъэпсэхугъуэм къэкIуэжурэ хадэм илэжьыхьхэрт, унэр зэрахьэрт. Апхуэдэу щыщыткIэ, зэрыIэбэн Iэмэпсымэ, къагъэсэбэпыну хьэпшыпхэр къашэри къыщIалъхьащ, хадэм зэрелэжьынухэр кърагъэуващ. КIэщIу жыпIэмэ, адыгэ унагъуэм псэуныгъэм теухуауэ зыхуеину псомкIи лъапсэр къызэрагъэпэщат. Куэдрэ щыгуфIыкIыну къахуихуакъым, зэхадыгъуэу щIадзэри. Зэм унащхьэр къаунэщIащ: ухуэныгъэм къыдэхуа пхъэхэр, абджхэр, къэнжалхэр щIахащ. КъыкIэлъыкIуэри, зи щхьэгъубжэ дэпщыфа пэшхэр яхъунщIащ. Къытрагъазэри жыгым хущхъуэ зэрытраутхэу шэрхъкIэ кърашэкI Iэмэпсымэр яхьащ. Апхуэдэурэ сэбэп хъун ямыгъуэтыжыху унагъуэм кIэрыкIахэкъым IэбжьанэфIейхэр. Унэр иджыри зэфIэтщи, мыр ямыщэмэ, лъэлъэжынущ, жаIэри, зымейхэм и унафэр ящI. Зы зэман ящэжынуи къыщIэкIынщ, зэрыпсэун Iэмал лъапсэм къыщырамынакIэ, щIэрыщIэу къаугъуеижми иращIэнур гурыIуэгъуэ щыхъуакIэ.

А лъапсэм и къекIуэкIыкIам изогъэщхь си анэдэлъхубзэ адыгэбзэм - адыгэм и лъапсэм - и Iуэхур. Ар зэригъэпэщат лъэпкъ лъэрызехьэ, лъэпкъ лъэщым. А бзэмкIэ зэфIигъэуват лъэпкъыу щыIэм яфIэтелъыджэу щапхъэ зытрах хабзэ дахэр. А бзэмрэ хабзэмрэт адыгэ цIыхур зыщIэдэхыкIыр, хэткIи гурыхь зыщIыр.

Бзэр зэрылъэпкъыу яIурылъами, абы и къежьапIэри, и хъумакIуэри, и гъэкIуэтакIуэри адыгэ цIыхубзырат. Анэр. Адыгэ анэр. Сабийм гъащIэ езыт, жьэгур зымыгъэужьых, хабзэр зыхъумэ анэрат адыгэбзэм и IэфIыр быным зыхезыгъащIэр, нэхъыжьми, нэхъыщIэми зэрепсэлъэнум хуэзыгъасэр. ЕкIумрэ емыкIумрэ, жыIэкIэ дахэмрэ къемызэгъ псэлъэкIэмрэ къагурызыгъаIуэр. Нэсауэ гъэса цIыху къагъэхъурт сабийм зи нэIэ темыкI адыгэ анэхэм. Адыгэ дуней

дахэ, адыгэ лъапсэ быдэ къагъэщIыфырт абыхэм. А лъапсэм къихъуам мыадыгэну игу къэкIынутэкъым, сыт щхьэкIэ жыпIэмэ адыгэлъ щIэту дунейм къытехьат, анэ быдзышэм и гъусэу адыгэ хабзэр пкъырыхьат, и анэбзэм анэм хуиIэ щытыкIэр ирихьэлIэрт. Адыгэ анэм къызэригъэпэщ дунейт ар. Къызэригъэпэщти икIи ихъумэжт.

Быным адыгэбзэ имыщIэми хъуну япэ дыдэ адыгэ анэм игу къыщыкIар Совет властыр уву зиужьа нэужьщ. Къэралым лъэпкъыу исыр зэкъуэшу, зы совет цIыхубэ хъун хуейуэ гупсысэ унафэщIхэм къагъэщIат. Лъэпкъышхуэр нэхъыжьт, лъэпкъ мащIэхэр нэхъыщIэти, адыгэр игъащIэми нэхъыжьым зэрыхуэжыIэдаIуэм и зэран мыбдежым къыщекIащ. Адыгэ цIыхубзри унэгуащэным пыкIыу, цIыхухъуи цIыхубзи я хуитыныгъэр зэхуэдиз хъуати, лэжьыгъэ IэнатIэ ирихьэкIын хуейт. Абы щыгъуэщ адыгэ лъапсэм япэ дыгъуакIуэр къыщеIэбар.

«Республикэ пщыкIутхури зэшыпхъущ» жыхуиIэ псалъэ дахэм и щIыбагъ къыдэтт ди къэкIуэнум и сурэтыджэр, а сурэтыр итхт адыгэлъыр (дэтхэнэ лъэпкъ мащIэми ейм хуэдэу) мащIэ-мащIэурэ щIэзыфыкI лъэпкъ политикэм, ауэ дэ кIуэтэху нэхъ «къыдгурыIуэрт» анэдэлъхубзэм нэхърэ урысыбзэм нэхъ фейдэ къызэрыпытхынур.

ЩIэныгъэ зригъэгъуэту къулыкъу тIэкIуи къыIэрыхьэн папщIэ урысыбзэр Iэмалыншэу, абы зыри хэзымыщIыхь адыгэбзэр IэщIыб хъуми ущIригузэвэнышхуэ щымыIэу къыкъуэкIа гупсысэр къипхъуэтащ адыгэ анэ гумащIэм, лъэпкъхъумэм. Быным хуиIэ лъагъуныгъэм иригъэхъуэпсащ а быныр хэIэтыкIа гуэр хъуным. А хъуапсэм къигъэщIащ анэдэлъхубзэм псэхэх хуэхъуа гупсысэр: гъащIэм ущыпэрытынымкIэ адыгэбзэр зыкIи сэбэп хъуркъым. Ебгъэлеймэ, адыгэм адыгэбзэр щыгъупщэжауэ, урысыбзэр зэтрищыпыкIыу ищIэмэ, апхуэдэм нэхъ нэ лейкIэ еплъу, ар зыщхьэкIэ нэхъ лъагэ хъуауэ къалъытэу, ехъуапсэхэу зэмант ар. Къулыкъу зыIыгъхэм, е

къыIэрыхьэну щIэхъуэпсхэм урыс щхьэгъусэ ящIт. АбыкIэ щыхьэт техъуэжт лъэпкъышхуэм я къуэшыгъэр зэрафIэIэфIым, абы зэрыхуэпэжым, дзыхь къызэралэжьым. Урысым малъхъэ яхуэхъуа адыгэлIым е урыс нысэ хъуа адыгэ цIыхубзым лэжьыгъэм щыдэкIуэтеину Iэмал нэхъ ягъуэтыр пэжт. Дыгъум етIуанэу къытригъэзат.

ЕджапIэм я Iуэхури гъащIэм щытепщэ гупсысэхэм ещхьурэ къызэгъэпэща хъурти, предмету хъуар анэдэлъхубзэмкIэ яджу екIуэкIыурэ, апхуэдэ еджэкIэр пэщIэдзэ классхэм къыщынэри, курыт, нэхъыщхьэ классхэр урысыбзэм хуэкIуащ. Мыбдежым адыгэ лъапсэм къедыгъуэр ещанэу къеIэбауэ арат.

АбыкIэ зэфIэкIакъым. Илъэсхэр кIуэурэ, япэ дыдэ еджапIэм къекIуалIэ адыгэ сабийм занщIэу урысыбзэкIэ еджэн щIидзэн хуейуэ унафэ къыдэкIащ. ЯфIэфIат ар адэ-анэхэм, хьэмэрэ мыарэзахэт? Дауэ щытами, а унафэм тетащ егъэджэныгъэ лэжьыгъэр. ИкIи къытенащ. Мис мыбы щыгъуэ зыхыумыщIэнкIэ Iэмал имыIэу къеIат лъэпкъым дыгъур, ауэ фIэкIуэдым нэхърэ къигъуэтыр нэхъыфIут зэрыгупсысэн хуейри, зригъэкIуащ.

Ар унафэу щыIэм я нэхъыфIыр пэжмэ, дэнэ къыздикIар 80-90 гъэхэм лъэпкъым къихьыжа шэчыр? Нэхъ жыжьэ плъэхэр гупсысэжат: ди сабийм я зыужьыным зэран дыхуэмыхъуауэ пIэрэ зыри зыхамыщIыкI бзэмкIэ еджэныгъэм хыхьэн хуей зэрытщIамкIэ? ДыкъыщыфIыкIыжу зыри зыхамыщIыкI инджылызыбзэр ямыщIэ урысыбзэмкIэ къащIэн хуейуэ зэредубыдылIэмкIэ? Абы теухуауэ адэ-анэхэр зэхуашэсурэ щечэнджэщым, адыгэ анэхэм я нэхъыбэм урысыбзэкIэ еджэным фIэкIа нэгъуэщI узыхэдэн щымыIэу къагъэуват. Арами Iуэхур къезыхьэжьахэм я псалъэр пхырыкIри, къуажэ еджапIэхэр трагъэуват пэщIэдзэ классхэр адыгэбзэкIэ еджэным. КъыщIидзыр мыхъуу жаIэри, зэтракъутэжащ. Сытыт щIэмыхъуар? Абы иIэр зы жэуапкъым, ауэ быным лъэпкъыбзэр IурылъынымкIэ адыгэ анэм ихь

жэуапыращ дызытепсэлъыхьри, къыхэдгъэщынщ: икIи адыгэ анэрэ икIи адыгэ егъэджакIуэу сабийм яхэтхэм езыхэми апхуэдэ гупсысэкIэт яIэр: япэ классым щыщIэдзауэ урысыбзэкIэ емыджэмэ, етхуанэ классым къыпхуегъэщтэжынукъым. Абы пэбгъэув хъунущ упщIэ: а урысыбзэкIэ еджауэ етхуанэ классым къэкIуа сабийхэм къащта урысыбзэр?

Сэ зыхуезгъаджэр урысыбзэщи, жысIэмкIэ жэуап схьыжыну сыхьэзыру, жызоIэ: къащтэркъым. КъыхэкIынщ класс къэс сабиищ-плIы, ауэ ари къащыхэмыкI къохъу. ТхьэмыщкIагъэр абдежми къыщыувыIэркъым. Сабийм къыгурымыIуэ бзэмкIэ иджа предметхэмкIэ щIэныгъэ игъуэтыркъыми, урысыбзэм ирипсэлъэфу, зэджэр къыгурыIуэу щыхъуами, къиджым тегъэщIапIэ хуэхъун лъабжьэ имыгъуэтауэ, имыIэу ирохьэлIэ, псы Iуфэм къытелъадэ псым пшахъуэм къытена лъакъуампIэр джафэу зэрырилъэсэхыжым хуэдэу, къиджыр мэкIуэдыж. Сабийр къемыхъулIэм куэдрэ пэщIэтыфкъым. Аращ сытым щыгъуи классхэм еджэу щIэсым нэхърэ емыджэу щIэсыр щIэнэхъыбэр. АбыкIэ езы сабийхэракъым къуаншэр, я унафэр акъыл хэлъу зымыщIа балигъхэращ. Ауэ хэкIуадэр зи къэкIуэныр зэрыхъуфыну щытам хуэдэ мыхъуу, нэхъыкIэ хъу ди бынхэращ. НэхъыфIкIэ и сабийм хуэхъуапсэ адэ-анэмрэ егъэджэныгъэ системэмрэ адыгэ щIэблэм и гъащIэм фIыуэ зэран хохъухь. ЕджакIуэхэм щIэныгъэ щIамыIэм и щхьэусыгъуэр къыщалъыхъуэкIэ, зэи къыхэщкъым пэщIэдзэ классхэм анэдэлъухубзэкIэ зэремыджам къигъэхъуа хэщIыныгъэр.

Лъэныкъуэ едгъэзынщ дэри а зи цIэ къраммыIуэри, езы адыгэбзэ дерсхэмкIэ зыдгъэзэнщ. Адыгэбзэмрэ адыгэ литературэмрэщ адыгэ сабийр зыщыщ лъэпкъыр ищIэжу, а лъэпкъым къыдэгъуэгурыкIуэ гупсысэкIэм, щыIэкIэм техуэу, зэгъэзахуэ бгъэдэлъу зыгъасэр. УрысыбзэмкIи инджылызыбзэмкIи щIэныгъэ куу игъуэтауэ тщIынщи, адыгэ сабийр зэи урыси инджылызи хъунукъым, а лъэпкъитIри абы езыхэм щыщ гуэр хуэдэу

къеплъынукъым. НэгъуэщI хэIэбапIэ а Iуэхум иIэкъым, адыгэу къэнэжын фIэкIа. Къэдгъэнэжрэ? Еттрэ апхуэдэ Iэмал? Сыт адыгэбзэ дерсхэм я щхьэ кърикIуэр?

Къэралым егъэджэныгъэм и пщалъэщIэ къищтамкIэ, анэдэлъхубзэмрэ литературэмрэ класс къэс хухихыр сыхьэтищщ. Абы зыри хэIэбэфынукъым, сыхьэтищым тетынущ. УзыхэIэбэни хъурэ? ЕджапIэм зэрыхуейуэ зэригъэзэхуэну зы сыхьэт бжыгъэ мащIэ гуэр яIэщи, хуитщ зэрыхуейуэ предметхэм тригуэшэну. Абы щыщ адыгэбзэм лъагъэсынуми лъамыгъэсынуми зэлъытар еджапIэ унафэщIхэм я Iуэху бгъэдыхьэкIэращ. КъахокI зы сыхьэтыр лъызыгъэси. Ауэ куэд яхэтщ лъагъэсын къэгъэнауэ, а къэралым кърит сыхьэтищри къытрахыу урысыбзэмрэ есэпымрэ езытын. Апхуэдэм щIэхъуэпс унафэщIхэм адыгэ гупсыси урыс гупсыси яIэкъым, яIэр ЕГЭ гупсысэщ. Сытри ящIэнущ еджапIэр къэзыуххэр къэпщытэныгъэхэм пэлъэщыным щхьэкIэ. Ари зэпхыжар сабий къэс хуаIэ лъагъуныгъэр аракъым, пэмылъэща къыхэкIым я къулыкъум пыкIынкIэ зэрыхъунур е псалъэмакъ пхъашэ къызэрыращIылIэнуращ. Адыгэбзэм зэретхьэкъу сыхьэтымкIэ я щхьэ Iуэхущ зэрахуэжыр, щIэблэ Iуэхукъым. Аращи, адыгэ лъапсэм щызеуэ дыгъуакIуэхэм яхубжэ хъунущ адыгэбзэм зы сыхьэт къыкIэрытчащэрэт, жаIэу ещакIуэ еджапIэ унафэщIхэр. КъыжытIэнщи, иджыпсту еджапIэхэм нэхъыбэу унафэ щызыщIыр цIыхубзхэращ. Абыхэм я нэхъыбэри адыгэщ.

ФГОСым и къарур зэкIэ здынэсар еханэ классыращ. Ебланэм щыщIэдзауэ епщыкIузанэм нэсыху япэрей пщалъэм тетщи, абы ипкъ иткIэ адыгэбзэм и сыхьэт бжыгъэр зэрыхъун хуейр бзаджэу къапщ: сыхьэтитхум нэсыху. СыхьэтитIри сыхьэтищри мыхъуну абы къикIкъым. Тхум щынагъэси къохъу, адыгэгурэ адыгэпсэрэ яIэу, сабийм адыгэбзэр фIыуэ ищIэным къишэ фIыгъуэр къызыгурыIуэ унафэщI щаIэм деж. ПщIым зы къыхэкIыну пIэрэ апхуэдэу?

ГъащIэм къызэригъэлъагъуэмкIэ, къулыкъум лъэпкъ нэщэнэ иIэкъым. Ар къулыкъущ, лъэпкъми къупщхьэми ящхьэкIэ къыщыIэщ.

Мы гъэ еджэгъуэм щIэпхъаджэшхуэ къэхъуащ. «Сыхьэтитхум нэс» жыхуиIэм щыщу 10-11 классхэм къалъысыр сыхьэтищт. СыхьэтитIыр ирамытыну хуимыту къэралым къигъэувт, абы еджапIэр зыхуит сыхьэт бжыгъэм щыщу зы сыхьэт щIагъужу, хабзэ хъуауэ къекIуэкIт. Мы илъэсым еджапIэхэм Управляющий СоветкIэ еджэу щыIэ унафэщI гупыр зэхуэсри, куэдрэ гупсысами, мащIэрэ гупсысами, къагупсысар анэдэлхубзэм зэредыгъуэн Iэмалщ: Зыуэ щыт къэпщытэныгъэм анэдэлъхубзэр щыхимыубыдэкIэ, абы лейуэ а сыхьэтри щIыщIыдгъун щыIэкъым, зэтын хуейр урысыбзэр, есэпыр, тхыдэр, обществознаниерщ. А зы сыхьэтыр адыгэбзэмрэ адыгэ литературэмрэ я дежкIэ (предметитIым!) тIум ещанэ къудейуэ зэрыщытым, ар къызытрачым хэщIыныгъэу игъуэтым егупсысын а нэхъ губзыгъэ гуп Советым хагъыхьахэм къахэкIакъым. Ди сабийхэм я сэбэп зыхэлъ унафэ бэлыхь ящIауэ къалъытэу зэбгрыкIыжащ. Аргуэрыжьщи къыхэщащ лъэпкъымкIэ гууз-лыуз зиIэ унафэщIхэр, сабийхэр адыгэ дунейм хэшэным мыхьэнэуэ иIэр зыхуэдизыр къызыгурыIуэхэр. Апхуэдэхэм къызэтранащ сыхьэтищыр.

Адыгэбзэм едгъэшэч бэлыхьхэр куэд мэхъу. Лъэпкъыр, анэхэм къакIэлъыкIуэу, зыщыгугъыну иIэр егъэджакIуэхэращ. Сыхьэт бжыгъэр мащIэми, егъэджэкIэм и Iэмалхэр къэзгъэсэбэпынщи, урысыбзэми инджылызыбзэми къыкIэрызмыгъэхуу адыгэбзэр езгъэджынщ, жызыIэ егъэджакIуэ ерыщхэр ди куэду пIэрэ? Сабий мыгъ ягъашхэркъым, жыхуиIэращ. Егъэджэныгъэм къыщагъэсэбэп Iэмэпсымэхэр къыхузэрагъэпэщыну езы егъэджакIуэр мылъаIуэмэ, тримыгъэчыныхьмэ, зэрыжытIэххэщи, еджапIэ унэфэщIыр щIэгузэвэнур нэгъуэщI предметхэрщ, кабинет зыхуищIынур езыр зытешыныхь предметхэрщ. УнафэщIри адэ-анэри зыфIэлIыкIыр гурэ-псэкIэ лажьэрщ, зи лэжьыгъэм хэзыщIыкIырщ. Сыхьэт бжыгъэ хуримыкъум, сабий

хуемыджэм, улахуэ мащIэм зэпымычу иритхьэусыхэ егъэджакIуэм губгъэн нэхъыщхьэ къихьынукъым. Адыгэбзэм хуезыгъаджэхэм щыщу куэдым я гур ехуэхар, я пкъыр щIэлIар пэжщ. IэнатIэм ущыпэрыткIэ, абы узэрыхуэмыхьэлэлыр щхьэусыгъуэхэм пщхьэщахыркъым, тхьэусыхафэкIэ зыбуухиижынри егъэджакIуэ IэщIагъэм къитIасэркъым, адыгагъэкъым, адыгэ щытыкIэкъым. Уи нэгу къыпхущIэгъыхьэну, сомэжалIэ, сагъэшхакъым, жиIэу, адыгэлIыр бий къэблэгъам пемыжьэну? Адыгэбзэрэ адыгэ литературэмкIэ егъэджакIуэр и бийщ адыгэлъыр щIэткIукI-щIэсыкI зыщI псоми.

Псалъэмакъыр есшэлIэжынут адыгэ анэм. Хэкури Хабзэри зыхъумэхэр анэращ зыгъасэр. Быныр зэрыпсэлъэну бзэр Iурызылъхьэр анэрщ. АдыгэбзэкIэ зекIуэ адыгэ хабзэр щIэблэм дуней тетыкIэ хуэзыщIыфынур анэращ. Анэращ зэлъытар быныр лъэпкъ цIыху хъунуми лъэпкъым дежкIэ хамэ хъунуми. Иджыпсту ди сабийхэм яхэтщ куэд, адыгэм бжыгъэкIэ щыщу, ауэ адыгэкIэ ирамыгъэщIауэ. Анэ хъуахэм я нэгу щIэтын хуейщ зи бзэ къыIурызылъхьа и анэм и сурэтыр. Езым и анэм кърита р и быным иритыжын хуейкъэ? Арыншауэ лъэпкъыу дышыIэфынукъым. Лъэпкъыу дыщыIэныр елъытащ адыгэ унэм щыIу бзэмрэ еджапIэм а бзэм щиIэ пщIэмрэ. Быным анэбзэр ирагъэщIауэ еджапIэм щIагъэтIысхьэрэ, адыгэбзэм ират сыхьэт бжыгъэр яфIэмащIэу адыгэ анэхэр къэувмэ, лъэпкъым зыкъищIэжауэ, зилъытэжауэ, зиужьыжу аращ. Армырамэ … зи кIуэдыжыгъуэр къэсауэ дылъэпкъщ.

ЗэкIэ адыгэ анэхэм лъэIу тхылъ ятх я сабийр зи анэдэлъхубзэ зымыщIэ гупым хагъыхьэну. Хьэлэмэтщ ящIэт адыгэлъыр къызэрымылажьэр, лъэпкъым къыдэгъуэгурыкIуэ укIытэр къазэрытемыкIуэр.

ДыкъэзыгъэщIам и пащхьэ дихьэжым къызэрыдэупщIынухэм щыщщ: «Сэ уи лъэпкъым хуэзгъэфэща бзэмкIэ упсэлъа?»

ХьэцIыкIу Рае.